

Macro-genesis of a Frustrated Achievement Need as a Personal Determinant of Pupils' Educational Achievements

Макрогенеза фрустрації потреби досягнення успіху як особистісної детермінанти навчальних досягнень учнів

Nataliia Musiiaka

Ph.D. in Psychology,
Senior Researcher,
Doctoral Student

Наталія Мусяка

кандидат психологічних
наук, старший науковий
співробітник, докторант

E-mail: natamail0870@gmail.com

orcid.org/0000-0002-4439-7965

Researcher ID: D-8001-2019

*G. S. Kostiuk Institute of
Psychology of the National
Academy of Educational Sciences
of Ukraine, Kyiv, Ukraine
2, Pankivska street, Kyiv, 01033*

*Інститут психології імені
Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна
вул. Панківська, 2,
м. Київ, 01033*

Original manuscript received April 20, 2019

Revised manuscript accepted May 23, 2019

ABSTRACT

The experimental study of the frustrated achievement need and the peculiarities of its manifestation as a personal determinant of pupils' educational achievements are presented in the article. The frustrated achievement need of pupils with different academic achievements is analysed at two ontogenetic stages: at primary school and at adolescence. The macro-genetic tendencies of frustration formation concerning the achievement need of primary and se-

condary school pupils are determined; they represent the school achievement determination on an ontogenetic plane. The determined interconnected tendencies in macro-genetic dynamics of the frustrated achievement need convincingly testify that there are unfavourable lines in achievement need formation even at learning at primary school. The article shows that these tendencies limit efficiency of academic achievements, inhibit the achievement need of even successful pupils, and, thus, narrow an action field of pupils as actors of education. The ontogenetic stabilization of pupils' subjective potencies and their personal effectiveness was recorded at transition to secondary school. The article states that, even at such a relatively successful emergence of the achievement need, there are obvious «strata» of destruction, which should be traced closely by teachers, school psychologists and parents in order to prevent the destruction of formation of pupils as successful learning actors. It has been experimentally established that fifth-year pupils with poor academic results are characterized by an extremely unfavourable psychological background with a constellation of the factors hindering disclosure of personal potentials for achievement of good academic results and personal efficiency formation. The destructive influence of the frustrated achievement need of pupils with poor academic results is a sign that, during the transition from primary to secondary school, such pupils are characterized by clear destabilization of their subjectivity, which is manifested in even deeper destruction of the achievement need.

Key words: microgenesis, educational achievements, personal determinants, personality of a pupil, need for success, frustration.

Вступ

Сучасні реформаційні зміни вітчизняної системи освіти в ранг пріоритетної ставлять проблему становлення успішної, ефективної особистості, яка «усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» (Нова українська школа, 2016: 12). Упровадження в освітній процес сучасної української школи особистісно-орієнтованої моделі, що «максимально враховує права дитини, її здібності, потреби й інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму» (Нова

українська школа, 2016: 18), є одним із ключових завдань системних реформаційних змін вітчизняної освіти. У цьому контексті зростає роль сучасного вчителя в організації екологічного освітнього середовища, який має створити атмосферу психологічного комфорту й особистісної підтримки школяра, а також навчити дітей долати стрес, тривожність і напругу та допомогти їм знайти власні ресурси, сили й можливості для подолання навчальних труднощів.

Вазначимо, що проблемі труднощів, із якими зустрічається школяр у процесі учіння, фундатор сучасної вітчизняної психології Г. С. Костюк надає особливої значущості. Саме йому належить першість ініціювання цієї проблеми у дитячій і педагогічній психології, яку він всебічно розглядає у своїх працях «Навчання і розвиток особистості», «Навчання і психічний розвиток учнів» (Костюк, 1989). Учений наголошує: «Знання конкретних труднощів кожної дитини ... дає можливість правильно скеровувати зусилля дитини на їх подолання і *допомогти їй зрости власними силами*» (курсив наш. – Н. М.) (Костюк, 1989: 368). Порушуючи проблему керування учінням, із метою «забезпечення ефективності учіння щодо всіх учнів відповідно до їхніх можливостей», Г. С. Костюк вважає: «Тут ідеться передусім про посилення уваги до тих учнів, які зазнають труднощів в учінні, про допомогу їм у вчасному переборенні цих труднощів, у забезпеченні позитивного ставлення до учіння» (Костюк, 1989: 435). «Треба *виявляти труднощі*, – акцентує вчений, – із якими зустрічаються учні, ... вивчати причини їх і усувати в подальшій роботі» (Костюк, 1989: 367).

Саме віра в здатність подолати труднощі, віра в свою успішність, усвідомлення учнем причин, що заважають йому досягти певних результатів, здійснюють функцію зворотного зв'язку в системі «учень – учитель – учень» і дають змогу дорослому (вчителю, вихователю, батькам) побачити ті труднощі, з якими зустрічається школяр у процесі учіння.

Успішне подолання труднощів супроводжується низьким рівнем тривожності та стресу (Bandura, 1997). Зневіра ж у собі, у власних силах, здібностях, зниження рівня самоефективності сприяють підвищенню рівня тривожності. Дослідження тривожності, а саме емоційного та когнітивного її компонентів, показали, що такий когнітивний компонент тривожності, як сумніви в собі, пов'язаний саме з успішністю діяльності особистості (Хекхаузен, 2003; Гордеева, 2013). Тривожність стає своєрідним психологічним бар'єром на шляху досягнення успіху.

Низка дослідників указують як на деструктивний, так і на позитивний вплив тривожності й фрустрації на діяльність: фрустрація сприяє підвищенню (хоч і тимчасовому) мотивації діяльності (Bandura, 1973); мобілізує зусилля, продуктивно впливає на успішність виконання діяльності, сприяє психосоціальної адаптації (Чебикін, 1999).

На мобілізуючу функцію тривоги вказує і А. М. Прихожан: «Шкільна тривожність може виступати в якості мотиваційної основи учбової діяльності, протилежної пізнавальної мотивації, що супроводжується позитивними емоціями» (Прихожан, 2007: 77). Шкільну тривожність вона розглядає як порівняно стійке особистісне утворення, що виявляється в схильності учня переживати об'єктивно нейтральні шкільні ситуації як такі, що містять загрозу, передусім загрозу самооцінці, уявленню про себе, особистісним інтересам і цінностям. При цьому А. М. Прихожан також наголошує на тому, що «наявність тривожності як стійкого утворення справляє значущий вплив на успішність діяльності дітей, до того ж усіх вікових періодів у стресогенних ситуаціях, погіршуючи її» (Прихожан, 2007: 73). Учена акцентує: «Водночас, стійка тривожність чинить негативний вплив на діяльність і розвиток особистості дитини та підлітків, не залежно від форм її прояву» (Прихожан, 2007: 109). Тривожність, стримуючи пізнавальні потреби дитини, може виступати серйозною перешкодою

у становленні учінневої суб'єктності, а також успішної, ефективної особистості школяра у системі «Я-учіння».

Проблема особистісної детермінації навчальних досягнень у сучасній зарубіжній психології у контексті нашого дослідження репрезентована експериментальними дослідженнями зв'язку між академічною успішністю та різновидами тривожності, страхами як школярів, так і студентів.

Z. H. Duraku та L. Hoxha (Duraku & Hoxha, 2018) досліджували зв'язок тестової тривожності з успішністю навчальних досягнень, самооцінки та стресом учнів старших класів і студентської молоді. Порівняно зі старшими школярами, у студентів коледжу зафіксовано високий рівень стресу й тривожності, а також встановлено зв'язок цього рівня тривожності з низьким рівнем навчальних досягнень.

У дослідженні A. Numan і S. S. Hasan (Numan & Hasan, 2017) зроблено висновок, що академічні навички студентів мають значний вплив на рівень тривожності й академічну успішність. Установлено взаємозв'язок між академічними навичками, навчальними досягненнями й тривожністю, що негативно корелює з академічними досягненнями та стратегіями навчання. Установлено також, що гендерні особливості й академічні навички є важливими предикторами тривоги й академічних досягнень студентів.

Низку досліджень присвячено аналізу впливу емоційних детермінант (тривожності, страхів) на рівень навчальних досягнень школярів при переході від початкової до середньої школи. Так, L. Riglin, N. Frederickson, K. H. Shelton і F. Rice (Riglin, Frederickson, Shelton & Rice, 2013, 2014) установили взаємозв'язок між емоційною деструкцією (страхами, тривожністю) та низькою навчальною успішністю, визначаючи їх як детермінанти низьких навчальних досягнень.

Дослідження D. Evans, G. A. Borriello й A. P. Field (Evans, Borriello & Field, 2018) присвячено аналізу впливу переходу підлітків від початкової до середньої школи на

успішність їх навчання, як найбільш стресової події дітей підліткового віку. Встановлено негативний вплив зростаючої тривожності при переході до середньої школи і на успішність навчальної діяльності школярів. Учені К. J. Lester, S. C. Lisk, E. Carr, F. Patrick і Т. С. Eley (Lester, Lisk, Carr, Patrick & Eley, 2019) у своїх дослідженнях звертають увагу на тимчасовий характер як зростання тривожності у більшості молодших школярів під час переходу до середньої школи, так і зниження рівня навчальних досягнень школярів, що пояснюється успішною адаптацією школярів. R. G. Rodrigues, M. Meeuwisse, T. Notten і S. E. Severiens (Rodrigues, Meeuwisse, Notten & Severiens, 2018) у своїх дослідженнях указують на важливу роль учителів і батьків під час переходу від початкової до середньої школи.

Низку досліджень присвячено вивченню взаємозв'язку між навчальною успішністю та рівнем навчальних досягнень із певних дисциплін (математики, мови тощо). Дослідники G. Ramirez, H. Chang, E. A. Maloney, S. C. Levine та S. L. Beilock (Ramirez, Chang, Maloney, Levine & Beilock, 2016) підтвердили наявність зв'язку математичної тривожності та навчальних досягнень із математики учнів початкової школи. В. R. Jansen, J. Louwerse, M. Straatemeier, S. H. Van der Ven, S. Klinkenberg і H. L. Van der Maas (Jansen et al., 2013) з'ясували вплив успіху з математики на математичну тривожність, сприйняття математичної компетентності та навчальні досягнення з математики.

М. Owens, J. Stevenson, J. A. Hadwin і R. Norgate (Owens, Stevenson, Hadwin & Norgate, 2012) досліджували зв'язок тривожності та депресії з низьким рівнем академічної успішності підлітків. Установлено, що рівень академічної успішності знижується у підлітків із високим рівнем тривожності чи депресії залежно від підвищення рівня тривожності під час тестувань.

У сучасній вітчизняній психології дослідження проблеми результативності навчальної діяльності, ефективності та детермінації зосереджене на розкритті: особистісної

ефективності школяра у контексті концепції психічного розвитку Г. С. Костюка (Дригус, 2016); розвитку творчого мислення як особистісної детермінанти навчальних досягнень молодших школярів (Мусіяка, 2018); особливостей регулятивної сфери школярів із різними навчальними досягненнями (Петренко, 2016); особливостей становлення самосвідомості у школярів із різними навчальними досягненнями (Яворська-Ветрова, 2013); тривожності у предикторній структурі фрустраційних станів школярів різних вікових груп (Прахова, 2018); впливу особистісних чинників залежно від етапу онтогенезу на формування копінг-стратегій (Ващенко & Онуфрієва, 2018); зв'язку між рівнем загального перфекціонізму в підлітків і рівнем академічної успішності, ступенем вираженості тривожно-депресивних проявів, домінуванням мотиваційних тенденцій на досягнення успіху чи уникнення невдачі (Вавілова, 2018).

Одним зі спектрів дослідження особистісних детермінант результативності учіння було вивчення генези фрустрації потреби досягнення успіху в школярів як детермінанти навчальних досягнень школярів.

Нами висвітлена проблема мікрогенези детермінантного впливу фрустрації потреби досягнення успіху в школярів із різними навчальними досягненнями (Мусіяка, 2019). Тому предметом нашого розгляду є розкриття макрогенези фрустрації потреби досягнення успіху в школярів.

Мета статті – здійснити аналіз макрогенези фрустрації потреби досягнення успіху як особистісної детермінанти навчальних досягнень учнів на різних етапах онтогенезу.

Завдання статті

1. Здійснити аналіз макрогенези фрустрації потреби досягнення успіху в учнів із різними навчальними досягненнями.

2. Установити макрогенетичні тенденції становлення фрустрації потреби досягнення успіху в учнів початкової та основної школи, а також з'ясувати онтогенетичну дина-

міку в межах кожного рівня навчальних досягнень школярів.

Методи та методики дослідження

Дослідження фрустрації потреби досягнення успіху було проведено за допомогою «Тесту шкільної тривожності Філіпса» (Практикум по возрастной психологии, 2002). Характеризуючи проблему суб'єктності учіння, М. В. Папуча акцентує увагу на тому, що мотив досягнення успіху «може існувати в двох протилежних за значенням для особистості формах» (Папуча, 2008). Перша з них має назву «прагнення успіху», а друга – «страх невдачі», що супроводжує фрустрацію потреби досягнення успіху.

Фрустрація потреби досягнення успіху характеризується як «несприятливе психічне тло, що не дозволяє дитині розвивати свої власні потреби в успіху, досягненні високого результату» (Практикум, 2002: 326). Рівні фрустрації потреби досягнення успіху відповідно до змістового наповнення були такі: I рівень – занижений; II – нормальний; III – підвищений; IV – високий рівень прояву фрустрації потреби досягнення успіху (Практикум, 2002).

Дослідження проводилося з учнями третіх-четвертих класів початкової школи й учнями п'ятих-шостих класів основної школи. Вибірку досліджуваних склали 224 учні. Залежно від результативності навчальної діяльності школярі були поділені на три групи: перша група – учні з високим рівнем навчальних досягнень, друга – з посереднім і третя група – з низьким рівнем навчальних досягнень. У процесі аналізу експериментального матеріалу було застосовано відповідні методи математичної статистики, зокрема критерій ϕ^* – кутове перетворення Фішера.

Результати та дискусії

Результати експериментального дослідження особливостей фрустрації потреби досягнення успіху в учнів із різними навчальними досягненнями впродовж усього періоду

перебування дитини у початковій та основній школі свідчать про таке. Було простежено зміни в характері фрустрації потреби досягнення успіху у відмінно встигаючих, середньо встигаючих і слабо встигаючих школярів упродовж їх навчання від третього до шостого класу.

Порівняльний аналіз онтогенетичної динаміки фрустрації потреби досягнення успіху у відмінно встигаючих школярів на різних етапах їх навчання – від третього до шостого класу – виявляє такі її особливості (рис. 1).

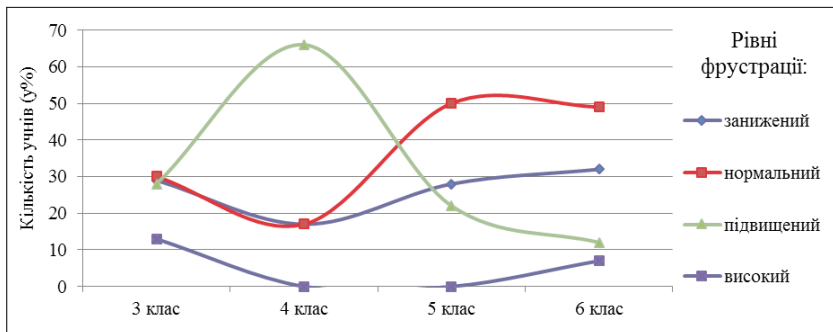

Рис. 1. Макрогенеза динаміки фрустрації потреби досягнення успіху відмінно встигаючих школярів 3–6-х класів

Чітко простежуються такі взаємопов'язані тенденції у макрогенезі динаміки фрустрації потреби досягнення успіху.

У відмінно встигаючих третьокласників виявлено досить високий ступінь прояву фрустрації потреби досягнення успіху. Про це свідчить наявність у значної частини третьокласників (у 41%) підвищеного та високого рівнів фрустрації (28% і 13% відповідно).

Попри відсутність високого рівня фрустрації у відмінно встигаючих четвертокласників, установлено наявність підвищеного рівня у 2/3 четвертокласників, який зростає від третього до четвертого класу більш як удвічі (з 28% до 66%) на статистично значущому рівні ($\phi^* = 1,68$ при

$p \leq 0,05$). Ці дані переконливо свідчать, що вже у початковій школі у процесі шкільного навчання наявні несприятливі лінії становлення потреби досягнення успіху, що обмежують продуктивність процесу успішності навчальних досягнень, гальмуючи потребу досягнення успіху навіть у школярів I групи, а, отже, звужуючи поле суб'єктної активності учня у процесі учіння.

У процесі переходу до основної школи зафіксована зміна рівневої структури фрустрації потреби досягнення успіху відмінно встигаючих школярів. Так, спостерігається значне зниження, порівняно з четвертокласниками з високим рівнем навчальних досягнень, підвищеного рівня фрустрації (на статистично значущому рівні $\phi^* = 2,42$ при $p \leq 0,01$) утрічі у п'ятикласників і більш як у п'ять разів у шестикласників (із 66% до 22% відповідно). Одночасно відбувається зростання нормального рівня фрустрації потреби досягнення успіху, що свідчить про онтогенетичну стабілізацію у середній школі суб'єктних потенцій школяра й успішності його навчальних досягнень.

Проте, як свідчать отримані експериментальні дані, в такому порівняно благополучному абрисі становлення потреби досягнення успіху є очевидні «прошарки» деструкції. Зазначена проблема має стати об'єктом пильної уваги вчителів, шкільних психологів і батьків із метою запобігання деструкції у становленні школяра як успішного суб'єкта учіння.

Аналіз онтогенетичних змін у становленні фрустрації потреби досягнення успіху в посередньо встигаючих школярів від третього до шостого класу показав таке (рис. 2).

Специфічною особливістю макрогенези фрустрації потреби досягнення успіху в групі школярів із посереднім рівнем навчальних досягнень є рівномірність профілю нормального рівня від третього до шостого класу без статистично значущих змін. Ця тенденція зміцнюється позитивною динамікою синтезу підвищеного та високого рівнів фрустрації.

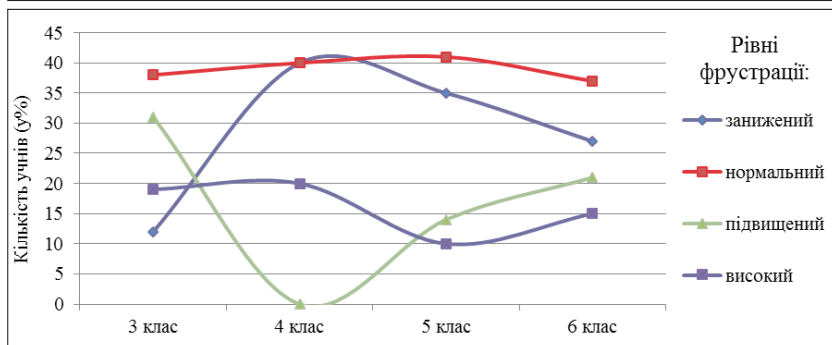

Рис. 2. Макрогенеза динаміки фрустрації потреби досягнення успіху в посередньо встигаючих школярів 3–6-х класів

Прикметною є втрата його домінантності від третього до четвертого класу (з 50% до 20%) і збереження (за статистично незначущого зростання) підпорядкованості нормального рівню фрустрації потреби досягнення успіху.

Аналіз макрогенези фрустрації потреби досягнення успіху слабо встигаючих школярів свідчить про такі її особливості (рис. 3).

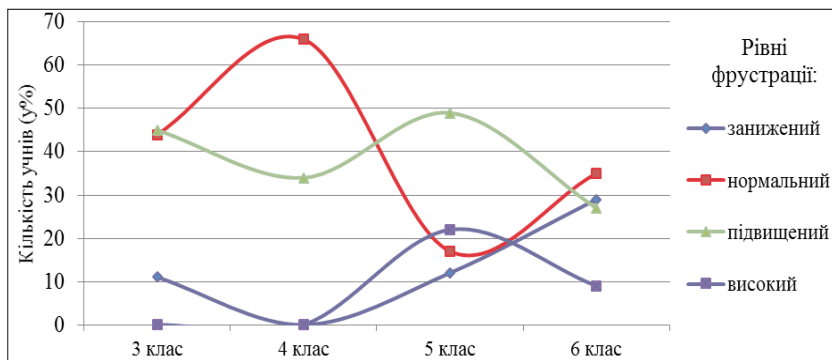

Рис. 3. Макрогенеза динаміки фрустрації потреби досягнення успіху в слабо встигаючих школярів 3–6-х класів

Вікова динаміка потреби досягнення успіху в школярів у онтогенетичному просторі (в межах навчального періоду 3–6-х класів) показує, що фрустрація цієї потреби все ж супроводжує включення школяра з низьким рівнем навчальних досягнень у шкільне середовище.

Макрогенеза цієї динаміки має рівнинний профіль з єдиним, різко піднятим злетом, який сигналізує про значне неблагополуччя в його перебігу. Якщо деструкція потреби досягнення успіху в школярів із низьким рівнем навчальних досягнень по класах – від третього до четвертого та від п'ятого до шостого – не має статистично значущої різниці, то від четвертого до п'ятого класу зафіксовано стрімке (на статистично значущому рівні $\phi^* = 1,75$ при $p \leq 0,05$) зростання, до того ж у синтезованому поєднанні підвищеного з високим рівнем фрустрації. Це означає, що п'ятикласникам із низьким рівнем навчальних досягнень властиве украй несприятливе психологічне тло з констеляцією чинників, що заважають розкриттю особистісних потенцій у досягненні успіху в процесі навчальної діяльності, становленню особистісної ефективності. Якщо наприкінці навчання у початковій школі третина школярів відчувала деструктивний вплив фрустрації потреби досягнення успіху, то в п'ятому класі кількість цих учнів уже зросла більш як до двох третин.

Привертає увагу змістовний характер цієї тенденції: у початковій школі як у третьокласників, так і в четвертокласників із низьким рівнем навчальних досягнень зафіксований лише підвищений рівень фрустрації потреби досягнення успіху, в п'ятикласників же – з'являється високий рівень фрустрації. До того ж відбувається стрімке зниження нормального рівня – з I рангу в початковій школі до III рангу в п'ятикласників. Це є показником того, що при переході з початкової до основної школи у слабо встигаючих школярів спостерігається яскраво виражена дестабілізація становлення суб'єктності, що виявляється у

поширенні деструкції потреби досягнення успіху в школярів цієї групи.

Висновки

Отже, отримані експериментальні дані переконливо свідчать про наявність у архітектоніці фрустрації потреби досягнення успіху макrogenетичних тенденцій, що репрезентують детермінацію навчальних досягнень школяра в онтогенетичному вимірі.

Установлені взаємопов'язані тенденції у макrogenезі динаміки фрустрації потреби досягнення успіху переконливо свідчать, що вже у процесі навчання у початковій школі наявні несприятливі лінії становлення потреби досягнення успіху, що обмежують продуктивність процесу успішності навчальних досягнень, гальмуючи потребу досягнення успіху навіть у відмінно встигаючих школярів, а, отже, звужуючи поле суб'єктної активності учня у процесі учіння.

У процесі переходу до основної школи зафіксовано онтогенетичну стабілізацію суб'єктних потенцій школяра та його особистісної ефективності. Проте, як свідчать отримані експериментальні дані, в такому порівняно благополучному абрисі становлення потреби досягненні успіху є очевидні «прошарки» деструкції. Зазначена проблема має стати об'єктом пильної уваги вчителів, шкільних психологів і батьків із метою запобігання деструкції у становленні школяра як успішного суб'єкта учіння.

Вікова динаміка потреби досягнення успіху в школярів у онтогенетичному просторі (в межах навчального періоду 3–6-х класів) показує, що фрустрація цієї потреби все ж супроводжує включення школяра з низьким рівнем навчальних досягнень у шкільне середовище. Установлено, що слабо встигаючим п'ятикласникам властива украй несприятливе психологічне тло з констеляцією чинників, що заважають розкриттю особистісних потенцій у досягненні успіху в процесі навчальної діяльності, становленню

особистісної ефективності. Деструктивний вплив фрустрації потреби досягнення успіху, який ще наприкінці навчання у початковій школі відчувала третина школярів, у п'ятикласників має тенденцію до зростання. Це є показником того, що при переході з початкової до основної школи у слабо встигаючих школярів спостерігається яскраво виражена дестабілізація становлення суб'єктності, що виявляється у посиленні деструкції потреби досягнення успіху в школярів цієї групи.

Дані експериментального дослідження свідчать про необхідність розробки диференційованих стратегій психологічної допомоги як молодшим школярам, так і підліткам, із метою забезпечення екологічного розвитку потреби досягнення успіху в процесі шкільного навчання.

Перспективи подальшого дослідження полягають у з'ясуванні констеляції особистісних детермінант, що зумовлюють продуктивність становлення школяра як особистісно успішного й ефективного суб'єкта навчальної діяльності.

Література

- Вавилова А. Типологія перфекціонізму в підлітків. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. Вип. 42. С. 31–49. <https://doi:10.32626/2227-6246.2018-42.31-49>.
- Ващенко І. В., Онуфрієва Л.А. Концептуальні межі поняття копінг-стратегій особистості у психології. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. Вип. 41. С. 228–239. <https://doi:10.32626/2227-6246.2018-41.228-239>.
- Гордеева Т. О. Мотивация учебной деятельности школьников и студентов: структура, механизмы, условия развития: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Москва, 2013. 444 с.
- Дригус М. Т. Проблема особистісної ефективності у контексті наукової спадщини Г. С. Костюка. *Проблеми сучасної психології: Збірник*

наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. Вип. 33. С. 148–161.

- Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
- Мусіяка Н. І. Особливості детермінації фрустрації потреби досягнення успіху у молодших школярів з різними навчальними досягненнями. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, 23 квітня 2019 р.*: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2019. С. 61–64.
- Мусіяка Н. І. Розвиток творчого мислення як особистісної детермінанти навчальних досягнень молодших школярів. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. Вип. 41. С. 205–217. <https://doi:10.32626/2227-6246.2018-41.205-217>.*
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- Папуча М. В. Суб'єктність учіння як психологічна проблема. *Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі*: монографія / С. Д. Максименко та ін.; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. С. 344–370.
- Петренко І. В. Особливості регулятивної сфери у школярів з різними навчальними досягненнями: посібник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2016. 160 с.
- Практикум по возрастной психологии: учебн. пособие / Под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 694 с.
- Прахова С. А. Тривожність у предикторній структурі фрустраційних станів школярів різних вікових груп. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. Вип. 41. С. 302–312. <https://doi:10.32626/2227-6246.2018-41.302-312>.*
- Прихожан А. М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 192 с.

- Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер; Москва : Смысл, 2003. 860 с.
- Чебыкин А. Я. Теория и методика эмоциональной регуляции учебной деятельности: научно-методическое пособие. Одесса : Астро-Принт, 1999. 158 с.
- Яворська-Ветрова І. В. Особливості становлення самосвідомості у школярів з різними навчальними досягненнями. *Становлення особистості школярів з різними навчальними досягненнями в онтогенетичному просторі*: монографія / За ред. М. Т. Дригус. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. С. 69–104.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, New York : Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York : Freeman and Co., 1997.
- Duraku, Z. H., & Hoxha, L. (2018). Self-esteem, study skills, self-concept, social support, psychological distress, and coping mechanism effects on test anxiety and academic performance. *Health psychology open*, 5 (2), 1–9. <https://doi.org/10.1177/2055102918799963>.
- Evans, D., Borriello, G. A., & Field, A. P. (2018). A review of the academic and psychological impact of the transition to secondary education. *Frontiers in Psychology*, 9, 1482. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01482>.
- Jansen, B. R., Louwerse, J., Straatemeier, M., Sanne, H. G., Van der Ven, Klinkenberg, S., Han, L. J., & Van der Maas (2013). The influence of experiencing success in math on math anxiety, perceived math competence, and math performance. *Learning and Individual Differences*, 24, (190), 190–197. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2012.12.014>.
- Lester, K. J., Lisk, S. C., & Carr, E. (2019). Associations Between Attentional Bias and Interpretation Bias and Change in School Concerns and Anxiety Symptoms During the Transition from Primary to Secondary School. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 1–12. <https://doi.org/10.1007/s10802-019-00528-3>.
- Numan, A., & Hasan, S. S. (2017). Effect of Study Habits on Test Anxiety and Academic Achievement of Undergraduate Students. *Journal of Research and Reflections in Education*, 11 (1), 1–14.
- Owens, M., Stevenson, J., Hadwin, J. A., & Norgate, R. (2012). Anxiety and depression in academic performance: An exploration of the mediating factors of worry and working memory. *School Psychology International*, 33 (4), 433–449. <https://doi.org/10.1177/0143034311427433>.
- Ramirez, G., Chang, H., Maloney, E. A., Levine, S. C., & Beilock, S. L. (2016). On the relationship between math anxiety and math achievement in early elementary school: The role of problem solving strate-

- gies. *Journal of experimental child psychology*, 141, 83–100. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.07.014>.
- Riglin, L., Frederickson, N., Shelton, K. H., & Rice, F. (2013). A longitudinal study of psychological functioning and academic attainment at the transition to secondary school. *Journal of Adolescence*, 36 (3), 507–517. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.002>.
- Riglin, L., Petrides, K. V., Frederickson, N., & Rice, F. (2014). The relationship between emotional problems and subsequent school attainment: a meta-analysis. *Journal of Adolescence*, 37 (4), 335–346. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.02.010>.
- Rodrigues, R. G., Meeuwisse, M., Notten, T., & Severiens, S. E. (2018). Preparing to transition to secondary education: perceptions of Dutch pupils with migrant backgrounds, *Educational Research*, 60:2, 222–240. <https://doi.org/10.1080/00131881.2018.1463144>.

References

- Vavilova, A. (2018). Типологія перфекціонізму в підлітків [The Typology of Perfectionism in Adolescents]. S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva (Eds.). *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 41, 31–49. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-42.31-49>.
- Vashchenko, I. V., & Onufriieva, L. A. (2018). Kontseptualni mezhi poniatia kopinh-stratehii osobystosti u psykholohii [Conceptual boundaries of the concept of coping strategies of personality in psychology]. S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva (Eds.). *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 41, 228–239. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-41.228-239>.
- Gordeeva, T. O. (2013). Motivatsija uchebnoj dejatel'nosti shkol'nikov i studentov: struktura, mehanizmy, uslovija razvitija [Educational motivation of schoolchildren and students: structure, mechanisms, conditions of development]. *Doctor's thesis*. Moskva [in Russian].
- Dryhus, M. T. (2016). Problema osobystisnoi efektyvnosti u konteksti naukovoї spadshchyny H. S. Kostiuka [The issue of personal efficiency in the context of scientific heritage of G. S. Kostiuk]. S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva (Eds.). *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of*

- Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 33, 148–161. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian].
- Kostiuk, H. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhhichni rozvytok osobystosti [Educational process and mental development]*. L. M. Prokoliienko (Ed.). Kyiv : Radianska shkola [in Ukrainian].
- Musiaka, N. I. (2019). Osoblyvosti determinatsii frustratsii potreby dosiahnennia uspihku u molodshykh shkoliariv z riznymy navchalnymy dosiahnenniamy [Features of determination of a frustrated achievement need of schoolchildren with different academic achievements]. *Aktualni problemy psykholohii osobystosti ta mizhosobystisnykh vzaiemyn – Actual problems of the psychology of personality and interpersonal relationships: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference*, (pp. 61–64). Kamianets-Podilskyi : PP «Medobory-2006» [in Ukrainian].
- Musiaka, N. I. (2018). Rozvytok tvorchoho myslennia yak osobystisnoi determinanty navchalnykh dosiahnen molodshykh shkoliariv [Development of creative thinking as a personal determinant of primary schoolchildren's educational achievements]. S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva (Eds.). *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 41, 205–217. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian]. DOI 10.32626/2227-6246.2018-41.205–217.
- Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi osvity [New Ukrainian School. Conceptual principles for secondary education reforming]*. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
- Papucha, M. V. (2008). Subiektnist uchinna yak psykholohichna problema [Subjectivity of learning as a psychological problem]. *Psykholohopedahohichni umovy rozvytku osobystisnoi aktyvnosti v osvitnomu prostori – Psychological and pedagogical conditions of personal activity development at education*, (pp. 344–370). Kyiv : DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo» [in Ukrainian].
- Petrenko, I. V. (2016). *Osoblyvosti rehuliatyvnoi sfery u shkoliariv z riznymy navchalnymy dosiahnenniamy [Peculiarities of the regulatory sphere of pupils with different educational achievements]*. Kyiv : Milenium [in Ukrainian].
- Golovej, L. A., & Rybalko, E. F. (Eds.) (2002). *Praktikum po vozrastnoj psihologii [Tutorial on Age Psychology]*. Sankt-Peterburg : Rech' [in Russian].

- Prakhova, S. A. (2018). Tryvozhnist u predyktornii strukturii frustratsiinykh staniv shkolariv riznykh vikovykh hrup [Anxiety in the prediction structure of frustration states of schoolchildren of various age groups]. S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva (Eds.). *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 41, 302–312*. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian]. <https://doi:10.32626/2227-6246.2018-41.302-312>.
- Prihozhan, A. M. (2007). *Psyhologija trevozhnosti: doshkol'nyj i shkol'nyj vozrast [Psychology of anxiety at preschool and school age]*. Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
- Hekhauzen, H. (2003). *Motivatsija i dejatel'nost' [Motivation and activity]*. Sankt-Peterburg : Piter; Moskva : Smysl [in Russian].
- Chebykin, A. Ja. (1999). *Teorija i metodika jemotsional'noj reguljatsii uchebnoj dejatel'nosti [Theory and methods of emotional regulation for educational activities]*. Odessa : AstroPrint [in Russian].
- Yavorska-Vietrova, I. V. (2013). Osoblyvosti stanovlennia samosvidomosti u shkolariv z riznymy navchalnymy dosiahnenniamy [Features of self-consciousness formation for pupils with different academic achievements]. M. T. Dryhus (Ed.). *Stanovlennia osobystosti shkolariv z riznymy navchalnymy dosiahnenniamy v ontohenetychnomu prostori – Personality formation of schoolchildren with different academic achievements in the ontogenetic space, (pp. 69–104)*. Kirovohrad : Imeks-LTD [in Ukrainian].
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, New York : Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York : Freeman and Co., 1997.
- Duraku, Z. H., & Hoxha, L. (2018). Self-esteem, study skills, self-concept, social support, psychological distress, and coping mechanism effects on test anxiety and academic performance. *Health psychology open, 5 (2), 1–9*. <https://doi:10.1177/2055102918799963>.
- Evans, D., Borriello, G. A., & Field, A. P. (2018). A review of the academic and psychological impact of the transition to secondary education. *Frontiers in Psychology, 9, 1482*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01482>.
- Jansen, B. R., Louwerse, J., Straatemeier, M., Sanne, H. G., Van der Ven, Klinkenberg, S., Han, L. J., & Van der Maas (2013). The influence of experiencing success in math on math anxiety, perceived math competence, and math performance. *Learning and Individual Differences, 24, (190), 190–197*. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2012.12.014>.

- Lester, K. J., Lisk, S. C., & Carr, E. (2019). Associations Between Attentional Bias and Interpretation Bias and Change in School Concerns and Anxiety Symptoms During the Transition from Primary to Secondary School. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 1–12. <https://doi.org/10.1007/s10802-019-00528-3>.
- Numan, A., & Hasan, S. S. (2017). Effect of Study Habits on Test Anxiety and Academic Achievement of Undergraduate Students. *Journal of Research and Reflections in Education*, 11 (1), 1–14.
- Owens, M., Stevenson, J., Hadwin, J. A., & Norgate, R. (2012). Anxiety and depression in academic performance: An exploration of the mediating factors of worry and working memory. *School Psychology International*, 33 (4), 433–449. <https://doi.org/10.1177/0143034311427433>.
- Ramirez, G., Chang, H., Maloney, E. A., Levine, S. C., & Beilock, S. L. (2016). On the relationship between math anxiety and math achievement in early elementary school: The role of problem solving strategies. *Journal of experimental child psychology*, 141, 83–100. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.07.014>.
- Riglin, L., Frederickson, N., Shelton, K. H., & Rice, F. (2013). A longitudinal study of psychological functioning and academic attainment at the transition to secondary school. *Journal of Adolescence*, 36 (3), 507–517. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.002>.
- Riglin, L., Petrides, K. V., Frederickson, N., & Rice, F. (2014). The relationship between emotional problems and subsequent school attainment: a meta-analysis. *Journal of Adolescence*, 37 (4), 335–346. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.02.010>.
- Rodrigues, R. G., Meeuwisse, M., Notten, T., & Severiens, S. E. (2018). Preparing to transition to secondary education: perceptions of Dutch pupils with migrant backgrounds, *Educational Research*, 60:2, 222–240. <https://doi.org/10.1080/00131881.2018.1463144>.

Мусяка Наталія. Макрогенеза фрустрації потреби досягнення успіху як особистісної детермінанти навчальних досягнень учнів

АНОТАЦІЯ

У статті представлено результати експериментального дослідження фрустрації потреби досягнення успіху й особливостей її прояву як особистісної детермінанти навчальних досягнень школярів. Здійснено аналіз фрустрації потреби досягнення успіху учнів із різними навчальними досягненнями упродовж двох етапів онтогенезу – в молодшому шкільному та підлітковому віці. З’ясовано макрогенетичні тенденції становлення фрустрації потреби досягнення успіху учнів початкової та основної школи, які репрезентують детермінацію навчальних досяг-

нень школярів у онтогенетичному вимірі. Установлені взаємопов'язані тенденції у макрогенезі динаміки фрустрації потреби досягнення успіху переконливо свідчать, що вже у процесі навчання в початковій школі наявні несприятливі лінії становлення потреби досягнення успіху. Показано, що вони обмежують продуктивність процесу успішності навчальних досягнень, гальмуючи потребу досягнення успіху навіть у відмінно встигаючих школярів, а, отже, звужують поле суб'єктної активності учня у процесі учіння. Зафіксовано онтогенетичну стабілізацію у процесі переходу до основної школи суб'єктних потенцій школяра та його особистісної ефективності. Констатовано, що навіть у такому відносно благополучному абрисі становлення потреби досягнення успіху є очевидні «прошарки» деструкції, що мають стати об'єктом пильної уваги вчителів, шкільних психологів і батьків із метою запобігання деструкції у становленні школяра як успішного суб'єкта учіння. Експериментально встановлено, що слабо встигаючим п'ятикласникам властиве украй несприятливе психологічне тло з констеляцією чинників, що заважають розкриттю особистісних потенцій у досягненні успіху в процесі навчальної діяльності, становленню особистісної ефективності. Деструктивний вплив фрустрації потреби досягнення успіху в слабо встигаючих школярів є показником того, що при переході з початкової до основної школи у цих школярів зафіксована яскраво виражена дестабілізація становлення суб'єктності, що виявляється у посиленні деструкції потреби досягнення успіху. Дані експериментального дослідження свідчать про необхідність розробки диференційованих стратегій психологічної допомоги як молодшим школярам, так і підліткам, із метою забезпечення екологічного розвитку потреби досягнення успіху в процесі шкільного навчання.

Ключові слова: макрогенеза, навчальні досягнення, особистісна детермінанта, особистість школяра, потреба досягнення успіху, фрустрація.

Мусіяка Наталя. Макрогенезис фрустрации потребности достижения успеха как личностной детерминанты учебных достижений школьников

АННОТАЦИЯ

В статье представлены результаты экспериментального исследования фрустрации потребности достижения успеха и особенностей ее проявления как личностной детерминанты учебных достижений

школьников. Осуществлен анализ фрустрации потребности достижения успеха учащихся с различными учебными достижениями на протяжении двух этапов онтогенеза – в младшем школьном и подростковом возрасте. Раскрыты макрогенетические тенденции становления фрустрации потребности достижения успеха учащихся с разным уровнем учебных достижений в онтогенетическом измерении. Установленные тенденции убедительно свидетельствуют о наличии статистически значимых различий в становлении потребности достижения успеха в процессе обучения уже на первом этапе – в начальной школе. Показано, что они ограничивают продуктивность процесса успешности учебных достижений, тормозя потребность достижения успеха даже у отлично успевающих учащихся, а, следовательно, сужают поле субъектной активности школьника в процессе учения. Зафиксированная онтогенетическая стабилизация субъектных потенций школьника и его личностной эффективности в период перехода в основную школу связана с уровнем его учебных достижений. Констатируется, что в относительно благополучном абрисе потребности достижения успеха очевидно наличие «слоев» деструкции, которые должны стать объектом надлежащего внимания учителей, школьных психологов и родителей с целью упреждения деструкции в становлении школьника как успешного субъекта учения. Экспериментально установлено, что слабо успевающим пятиклассникам характерен неблагоприятный психологический фон с констелляцией факторов, мешающих раскрытию личностных потенций в достижении успеха в процессе учебной деятельности, становлению личностной эффективности. Зафиксированная тенденция фрустрации потребности достижения успеха у слабо успевающих школьников в период перехода из начальной в основную школу свидетельствует о ярко выраженной у них дестабилизация становления субъектности, которая проявляется в усилении деструкции потребности достижения успеха. Данные экспериментального исследования свидетельствуют о необходимости разработки дифференцированных стратегий психологической помощи как младшим школьникам, так и подросткам, с целью обеспечения экологического развития потребности достижения успеха в процессе школьного обучения.

Ключевые слова: макрогенезис, учебные достижения, личностная детерминанта, личность школьника, потребность достижения успеха, фрустрация.